

УДК 94(477.8)"1929/..."(092)
DOI: 10.24919/2312-2595.2/44.184669

Іван ХОМА

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, музеєзнавства і культурної спадщини, Національний університет «Львівська політехніка», 12, вул. Степана Бандери, м. Львів, Україна, індекс 79000 (khomaivan@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4607-7065>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/J-4139-2018>

Бібліографічний опис статті: Хома, І. (2019). Євген Коновалець і початки УВО (серпень – листопад 1920 р.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 2/44, 64–81. doi: 10.24919/2312-2595.2/44.184669.

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ І ПОЧАТКИ УВО (серпень – листопад 1920 р.)

Анотація. У грудні 1919 р. військове формування Січових стрільців під командуванням Є. Коновальця завершило свою історію. Частина стрільців продовжила свою діяльність під час Першого зимового походу, частина приєдналася до УГА у Вінниці, а ті, хто залишився з Є. Коновальцем, були інтерновані до табору у Луцьку. Цей етап життя та діяльності Є. Коновальця тривав до березня 1920 р. Після цього виїхав до Відня із завданням організувати бригаду українських військових для армії УНР, яка була розміщена в таборі Німецького Яблонного (Чехословаччина). Складні політичні відносини між українськими політиками із західноукраїнських земель та Наддніпрянищини не дозволили очолити бригаду. У липні 1920 р., переїхавши жити до Праги, Є. Коновалець та офіцери січових стрільців вирішили підготуватися до створення нової військової організації. Однак не було розуміння, якою вона має бути і що робити в майбутньому в українському національно-визвольному русі. Водночас дистанціюючись від армії УНР, Є. Коновалець намагається зрозуміти воєнно-політичну ситуацію, що склалася. **Мета дослідження.** Уведення в історіографію нового фактичного матеріалу про діяльність Є. Коно-

вальця після служби в Армії УНР у контексті створення нової військової організації. Досягнення цієї мети стало можливим завдяки залученню невідомих архівних матеріалів та їх систематизації. **Методологічною основою статті є принципи історизму, об'єктивності та критичного підходу. Наукова новизна.** Уперше до наукового обігу було введено фактичний матеріал, у якому детально описано військову та політичну діяльність Коновальця у серпні – листопаді 1920 р. **Висновки.** Таким чином, питання про створення нової військової організації для продовження боротьби за відродження української державності стоїть у першій місяці діяльності Є. Коновальця після дистанціювання від армії УНР. Однак основна увага приділяється спілкуванню зі старшинами січових стрільців, які були інтерновані, продовжені в армії УНР або повернулися до Галичини.

Ключові слова: Євген Коновалець; Січові стрільці; армія УНР; Українська військова організація.

Ivan KHOMA

Candidate of Historical Science, Associate Professor of the Department of History, Museology and Cultural Heritage, Lviv Polytechnic National University, 12 Stepan Bandera Str., Lviv, Ukraine, postal code 79000 (khomaivan@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4607-7065>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/J-4139-2018>

To cite this article: Khoma, I. (2019). Yevhen Konovalets i pochatky UVO (serpen – lystopad 1920 r.) [Yevhen Konovalets and the beginnings of the Ukrainian Military Organization (August – November 1920)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 2/44, 64–81. doi: 10.24919/2312-2595.2/44.184669 [in Ukrainian].

YEVHEN KONOVALETS AND THE BEGINNINGS OF THE UKRAINIAN MILITARY ORGANIZATION (August – November 1920)

Summary. *In December 1919 the military formation of the Sich riflemen under the command of Ye. Konovalets completed its history.*

*Part of the riflemen continued their activities during the First Winter Campaign, some joined the UGA in Vinnitsa, and those who remained with Ye. Konovalets were interned in a camp in Lutsk. This stage of life and activities of Ye. Konovalets lasted until march 1920. After that he traveled to Vienna with the task of organizing a brigade of Ukrainian military personnel for the UNR army stationed in the Nimetskomu Yablonnomu camp (Czechoslovakia). The difficult political relations between Ukrainian politicians from the western Ukrainian lands and the Dnieper area did not allow to head the brigade. In July 1920, after moving to live in Prague, Ye. Konovalets and officers of the Sich riflemen decided to prepare for the creation of a new military organization. However, there was no understanding what should be this organization and what should be done in the future in the Ukrainian national liberation movement. At the same time, distancing himself from the UPR army, Ye. Konovalets attempts to understand the military-political situation that emerged. **The purpose of the study** The new factual material about Ye. Konovalets's activities after service in the UPR army is added to the historiography in the context of the creation of a new military organization. Achieving this goal was made possible through the involvement of unknown archival materials and their systematization. **The methodological basis** of the article is the principles of historicism, objectivity and critical approach. **Scientific novelty.** For the first time, actual material was introduced into the scientific circulation, detailing Konovalets' military and political activities in August – November 1920. **Conclusions.** Thus, the question of creating a new military organization to continue the struggle for the revival of Ukrainian statehood is in the first months of Ye. Konovalets' activity after distancing himself from the UNR army. However, the focus is on communicating with Sich riflemen officers who were interned, continued in the UPR army, or returned to Galicia.*

Keywords: Yevhen Konovalets; Sich riflemen; army of the UPR; Ukrainian military organization.

Постановка проблеми. Євген Коновалець – ключова постать українського національно-визвольного руху першої половини ХХ ст. Його громадське, військове та політичне життя пов'язане з товариствами «Сокіл», «Просвіта» та «Український студентський союз», Першою світовою війною, таборами для військовополонених у Росії, військовою частиною Січових стрільців армії Української Народної Республіки та Української Держави, війнами за українську незалежність, польським табором для ін-

тернованих у Луцьку, Українською військовою організацією, Організацією українських націоналістів. Це головні етапи діяльності Є. Коновальця, а паралельно було багато ще інших подій та організацій які очолював або мав до них стосунок.

Аналіз останніх досліджень. В історіографії досить обмежене розуміння, що робив Є. Коновалець після того, як у серпні 1920 р. дистанціювався від армії УНР та продовжує жити і працювати у Празі та Відні. У сучасній історіографії стан розробленості цієї проблеми визначається дослідженням М. Ковальчука в монографії «На чолі Січових стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917 – 1921 рр.», що вийшла в 2010 р. у Києві.

Мета та завдання. Наповнити новим фактичним матеріалом діяльність Є. Коновальця після завершення служби в армії УНР та поміж цим виокремити питання створення нової військової організації. Для досягнення мети поставлено завдання залучити невідомий джерельний матеріал, систематизувати і розкрити напрями комунікації Є. Коновальця, що продовжили участь у визвольній боротьбі.

Результати досліджень. Останнім формальним місцем призначення Є. Коновальця в армії УНР була посада командира Української стрілецької бригади в Німецькому Яблонному. Однак через протистояння між УНР та ЗУНР особовий склад бригади не допустив Є. Коновальця до виконання обов'язків, і після цього, він дистанціювався від керівництва УНР (Хома, 2018, с. 43–46; Хома, 2019, с. 40–47).

Певним підсумком служби в українській армії стало засідання Стрілецької ради в другій половині липня 1920 р. та «З'їзд відпоручників українських військових частин і організацій за кордоном» 2–3 серпня 1920 р., які проходили у Празі. В історіографії прийнято вважати, що від цих заходів слід виводити початки Української військової організації (Дарованець, 2007, с. 20).

Ці заходи показали, що Є. Коновалець та старшини січових стрільців, які перебували в Празі, Відні, Кошицях та інших містах поза межами України сумнівалися в спроможності діючих військових українських сил та розпорошеного українського повстанського руху на Наддніпрянщині злягоджено та ефективно протистояти більшовикам. Також стрілецькі старшини кате-

горично не сприймали концепцію галицького сепаратизму – самостійності Галичини: «... ми не могли погодитися з тактикою, яку пропагував галицький уряд: не цікавитися справами «Наддніпряни» й звернути всю увагу на концепцію самостійної Галичини ... Такий погляд різко суперечив цілій стрілецькій ідеології. Тому січово-стрілецькі старшини ... завжди не погоджувалися з пропагованим галицьким урядом внутрішньо-українським сепаратизмом та намагалися ділом доводити необхідність найтіснішої співпраці галичан й наддніпрянців» (Коновалець, 2002, с. 49).

На цьому тлі Є. Коновалець, який у серпні-вересні 1920 р. проживав у Празі, а з жовтня 1920 р. у Відні, намагається підтримувати тісні контакти з різними українськими військовими та політичними середовищами. Звичайно, що особлива увага приділялася осередкам, де перебували січові стрільці.

Один із стрілецьких осередків, який тримав тісний зв'язок з Є. Коновальцем був у Кошицях. Тут двома робітничими сотнями керували старшини В. Чорній та М. Талпаш, а також проживали члени Стрілецької ради Ю. Отмарштейн та І. Андрух. На основі цього осередку в разі потреби можна було відродити Січових стрільців.

Старшина М. Талпаш постійно інформував Є. Коновальця про життя у сотнях. Так, 19 серпня він писав, що старшини галицької армії «заболіли на повстанчу манію» і заразили нею стрільців 7-ї та 8-ї робітничих сотень. Головну організаційну роль відігравали старшини О. Вільчинський, Г. Санечко, Яворський, Боярович, О. Заворотнюк і Мартинець, які втікають до Ужгорода, а звідти відправляють у Карпати людей для повстання проти поляків. Деякі повертаються до своїх робітничих сотень з «партизанки», через незадовільні умови проживання у горах та більшовицьку риторичку серед організаторів повстання проти поляків. До них втекли 35 січових стрільців. Окрім того, звернув увагу, що в робітничих сотнях є «совети», які «сидять тихо і своє роблять» (Лист М. Талпаша, Течка 5/3).

Частина інтернованих галичан, перейшовши чехословацько-польський кордон, приєдналися 21 серпня до повстання в селі Опорець, що на території Польщі. Повстання підняли місцеві селяни під керівництвом Ф. Бекеша. Цього ж дня було проголо-

шено Бойківську народну республіку. 22 серпня захоплено Лавочне, а 23 серпня залізницею просунулися до Тухлі та Гребенова. Повстанці спробували рухатись у напрямку Стрия для з'єднання з більшовицькою кавалерійською дивізією В. Примакова. Однак 24 серпня дивізія покинула місто. Повстанці змушені були під тиском польських військ відступити до чехословацького кордону і перейти на Закарпаття (Сливка, 1989).

За словами М. Талпаша в листі від 31 серпня до Є. Коновальця, на території Закарпаття їх, приблизно в кількості 600 осіб, чехословацькі війська роззброїли та відправили в табір для інтернованих у Вранові. Також чехословацькі війська роззброїли робітничі сотні в Ужгороді, що планували виїхати на допомогу повстанцям на лінію Сколе – Стрий. Їх також було відправлено до Вранова. Згадує про арешт старшин О. Заворотнюка, І. Лотиша, Б. Збудовського та інших (Лист М. Талпаша, Течка 5/5).

Ю. Отмарштейн у листі від 31 серпня до Є. Коновальця, пише, що заарештовано всіх старшин, які брали участь у повстанні, а також акцентує увагу на арешті О. Заворотнюка, І. Лотиша та Б. Збудовського. Ю. Отмарштейн причиною поразки повстання називає відсутність скоординованих дій між двома центрами підготовки (Лист Ю. Отмарштейна, Течка 3/2). Пишучи про це повстання в листі від 9 вересня, Ю. Отмарштейн додає, що поразка пов'язана і з голотою, яка становила більшу частину повсталих, а також згадує ще одного старшину січових стрільців Т. Мамчура, що в Ужгороді був серед організаторів повстання (Лист Ю. Отмарштейна, Течка 3/3).

У черговому листі, який помилково підписаний 5 серпня 1920 р., М. Талпаш інформує, що на територію Закарпаття прибули приблизно 700 галицьких військових під командуванням А. Кравса, вони здали зброю та інтерновані (Лист М. Талпаша, Течка 5/7). Ці сили належали до 5-ї Херсонської стрілецької дивізії та розташовувалися у районі містечка Городенка, що на Покутті. 25 серпня галичани під проводом А. Кравса самовільно покинули місце розташування та відправилися на пд.-зх. через Рожнів, Косів на Закарпаття (Думин, 1938).

Станом на 11 вересня роззброєні українські військові в Ужгороді, що планували взяти участь у повстанні в Карпатах на території Польщі, повернулися до праці в робітничих сотнях

Ужгорода, Кошиць та інших міст. Січові стрільці, що були серед роззброєних, Чичкевич, Вархомин, Савойка та інші повернулися до робітничих сотень В. Чорнія та М. Талпаша. І. Лотиш та Б. Збудовський, колишні старшини січових стрільців втекли після роззброєння. О. Заворотнюка відновили командиром робітничої сотні, однак не в Ужгороді, а приблизно в 70 км на пд.-зх. в Новому Місті на кордоні з Угорщиною (Лист Ю. Отмарштейна, Течка 3/1).

У першій декаді серпня 1920 р. з Кошиць до Львова виїхала група стрільців. Серед них був І. Андрух. 19 серпня М. Талпаш інформував Є. Коновальця, що, крім В. Чорнія, у Кошицях немає нікого, – «Андрух, Романишин, Угрин, Хом'як, Козак і Главач 6 с.м. перейшли границю». Вони успішно добралися до Стрия, а звідти вирушили до Львова (Лист М. Талпаша, Течка 5/3). Уже 25 вересня, М. Талпаш, посилаючись на отриману інформацію від січового стрільця С. Козака, повідомляє, що зі старшин, які повернулись у Галичину, І. Андрух, В. Романишин та О. Бабій заарештовані поляками і сидять у в'язниці у Львові. Особисто С. Козак перебуває без діла в рідному селі Дмитровичі біля Судової Вишні. Акцентує увагу на словах С. Козака, що у Львові має бути зібрана «вся стрілецька братія». У цьому контексті М. Талпаш пише, що видав восьми стрільцям, які вирішили їхати в Галичину гроші, а старшині І. Іванцеві 700 корон. З наявних у нього грошей В. Чорній взяв 150 корон, а щодо передачі грошей у Галичину, то «нема тепер мови» (Лист М. Талпаша, Течка 5/7).

Є. Коновалець змушений був брати до уваги те, що члени Стрілецької ради М. Безручко, В. Змієнко, Р. Сушко, І. Рогульський, рідний брат С. Коновалець, а також десятки січових стрільців у складі 6-ї Стрілецької дивізії продовжували воювати проти більшовиків. 10 вересня 1920 р. дивізія, яка до того діяла в складі 3-ї польської армії, наказом командування військ УНР приєдналася до українських частин, що здійснювали контрнаступальні дії (Centralne Archiwum Wojskowe, Warszawa-Rembertów, 85). 5 жовтня 1920 р. наказом Військ Дієвої армії УНР «За виявленні в боротьбі за самостійність УНР з червоними й чорними московськими імперіалістами, бойові і організаційно-військові заслуги» з колишніх членів Стрілецької ради були відзначені М. Безруч-

ко, Р. Сушко та І. Рогульський (Centralne Archiwum Wojskowe, Warszawa-Rembertów, 105).

Деякі джерела інформації давали надію Є. Коновальцю на те, що Антанта таки визнає незалежність УНР. Зокрема, Є. Коновалець запитував через лист В. Бень, який перебував на лікуванні в Бадені (приблизно 40 км на південь від Відня), про його оцінку ситуації та плани. В. Бень у листі від 30 серпня 1920 р. пише, що після лікування планує повернутися до армії УНР. До мотивів зараховує початок переговорів С. Петлюри з Врангелем, який визнає українську незалежність, а отже, є надія, що УНР визнає і Антанта. Перекоаний, що більшовики добре знають про ці переговори і тому в разі їхнього успіху також визнають незалежність УНР, але на чолі з В. Винниченком. І це може призвести до «страшної братовбивчої війни». Тому В. Бень планує повернутися до лав Залізної дивізії армії УНР. Вважає, що в справі недопущення братовбивчого конфлікту важливу роль мають відіграти і Січові стрільці (Лист В. Бень, Течка 6/3). Вже в листі 7 вересня В. Бень роз'яснює, що йдеться про військові частини, які «свідомо, холоднокрівно і критично поставляться до сучасного нашого питання і зможе паралізувати всі рухи колишніх егоїстів, чи запродавців». «Про війну з більшовиками я не думав і не думаю, бо це – абсурд! Мені не війни, а порозуміння і спокою треба!». У цьому листі, В. Бень ділиться отриманою інформацією з приводу того, як можуть розгортатися події з огляду на переговори між Польщею та більшовицькою Росією. Щодо Галичини, то між більшовицькою Росією та Польщею є домовленості про надання автономії, а щодо УНР, то Польща поставить питання про визнання незалежності. У цій ситуації Росія буде просовувати В. Винниченка. Завершує листа словами: «Це найновіші чутки-слухи, про наші справи. Коли повернеться полковник Мельник тоді можна буде їх перевірити» (Лист В. Бень, Течка 6/4). А. Мельник у той час перебував у Львові.

Інформація про В. Винниченка зацікавила Є. Коновальця. За більш детальною інформацією звернувся до П. Дідушка, який проживав у Берліні та був у складі закордонного бюро УСДРП. 16–27 вересня на засіданні центрального комітету УСДРП П. Дідушка разом з С. Вікулом, В. Левинським та Є. Гуцайлом відкрили з партії. Причиною цього став їхній перехід до кому-

ністів («З українського життя», 1920). Відомо, що вони, як і В. Винниченко були залучені до створення та діяльності Закордонної групи українських комуністів. На IV-му Всеукраїнському з'їзді рад у травні 1920 р. В. Винниченка, як члена закордонної комуністичної групи, обрали членом ВУЦВК (Дорошко, 2008).

У серпні 1920 р. Є. Коновалець цікавився в П. Дідушка політичною ситуацією, що склалася. Однак, тоді П. Дідушко через важку хворобу дружини Калини, як він пише в листі від 19 серпня, «... мені ніяк думати про те, що твориться в політичному світі. Ця вся історія вже настільки забрала в мене нервів і енергії, що я загалом ... поза санаторією та всякою біганиною за цією справою нічим не інтересуюся». П. Дідушок подякував Є. Коновальцю за слова підтримки та можливість надати матеріальну допомогу (Лист П. Дідушка, Течка 9/1).

П. Дідушок, пишучи 21 вересня Є. Коновальцю про В. Винниченка, на початку листа дає зрозуміти, що не слід його переоцінювати: «Винниченко по душі, по серцю є соціаліст, але він не марксист й людина без партійної дисципліни Його чутка вдача зустрілася на Україні з залізною дисципліною, а не з українськими анархічними елементами, тому також й він не міг знайти собі там місця». Далі посилаючись на інформацію від «самого Д. Мануїльського» описує, що відбувалося: «Після його приїзду, він був прийнятий досить добре Москвою. Йому дійсно пропонували великі посади, але для того, щоби він міг стати до дійсної роботи пропонувано, аби прислужився державному й партійному апаратові Росії. Говорено й було бажання, щоби Винниченко став коли не українським Леніним, то бодай Горьким. Але вже сама пропозиція прислужитися організації, зустріла з боку Винниченка обурення. Нічого було робити й він виїхав в Харків. Там обкружив себе всякими несерйозними елементами і почав критику – не приступаючи до ніякої роботи. Спочатку пропонувано йому заступником Раковського Його хитання і нерішучість довели до того, що він там став смішною особою і відлякнув від себе всіх. ... Винниченко хотів взяти команду в свої руки і будувати винниченківську радянську Україну. І тут зустрівся зі справою понад свої сили... . Його виїзд був таким негайним, як і приїзд ... Для мене й думаю більшості думаючих людей Винниченко як політична особа скінчений чоловік. Це прос-

то хвора людина та й тільки». У кінці листа П. Дідушко, посилаючись на Д. Мануїльського, наголошує, «я абсолютно переконаний, що самостійна Україна буде ... то большевики зроблять її самостійною» (Лист П. Дідушка, Течка 9/3).

У подальшому листуванні П. Дідушко пробує сформувати позитивне сприйняття державотворчих перспектив радянської влади в Україні. Найбільше про це розписано в листі від 9 листопада, де П. Дідушок зауважує, що отриманий останній лист від Є. Коновальця «...прийшов вже цензурований (перший раз)». Зокрема, наголошує на необхідності провести ревізію політичної доктрини побудови української самостійності. У контексті якої, ворожі до комуністичного руху українські національні сили «...бачили і бачать, лиш іреденту, яка у кожного народу мусить бути». Натомість вбачає, що в революції було два напрями, демократичний і «диктатури пролетаріату». Власне демократичний провалився, бо «... наша трагедія є в тому, що українська революція не витворила свого героя – як це слушно пише Ліпінський... називаючи його диктатором революції, але з другого боку виходить, що такого героя український народ не міг витворити чи дати, зрештою героїзм в історії людства». Другий передбачає йти з Росією і особисто для нього цей шлях «кращий і певніший, бо він скорше доведе до нашої політичної і економічної незалежності». На цьому шляху, переконує П. Дідушко, централізм Москви не страшний і визнає більшовиків єдиними, хто бореться за економічну самостійність нашої країни (Лист П. Дідушка, Течка 9/8).

Поміж тим, П. Дідушко звертався до Є. Коновальця і з пропозиціями про виконання деяких завдань. 7 вересня повідомляє, що один з берлінських банкірів, голландський підданий – «давний емігрант з України», шукає людину, яка б перевезла його батьків з Умані до Німеччини або хоча б до Польщі. За цю роботу банкір готовий заплатити 200 тисяч марок, аванс становить 20–30 тисяч на руки (Лист П. Дідушка, Течка 9/2). Цим банкіром був Юліуш Бармат, відомий у тогочасній Європі фінансовий шахрай. Є. Коновалець не відмовився від цієї пропозиції заробити гроші. Виконання цього завдання було доручено І. Чмолі та І. Кичуну, яким, зі слів П. Дідушка, «на дорогу» дали 20 тисяч марок (Лист П. Дідушка, Течка 9/6). Їм не вдалось виконати завдання. П. Дідушок 16 грудня 1920 р. у листі писав Є. Коновальцю: «Праву

казати, то я теж не сподівався, щоби Іван і Кичун були настільки несолідними і справу за якою вони їхали трактували так мало-важно, побічно і невідповідально» (Лист П. Дідушка, Течка 9/8). З цього приводу І. Чмола на засіданні Стрілецької ради 11 вересня 1921 р. у Львові в звіті про діяльність, після розформування Січових стрільців, зазначив: «Виїхав на Україну в справі переводу одної рідні. Справа не удалася» (Кучерук, 2002). Деталі цієї справи невідомі.

М. Талпаш продовжував інформувати Є. Коновальця про становище та настрої у робітничих сотнях Кошиць та Ужгорода. 4 жовтня, передаючи інформацію від С. Козака зі Львова, пише, що І. Андрух, В. Романишин та О. Бабій перебувають у в'язниці за підозрою у шпіонажі. Щодо робітничих сотень, то відзначає втечу наддніпрянців до Праги, де «голосяться в больш. Червоному Хресті – і думають за його посередництвом вертати «домой»» (Лист М. Талпаша, Течка 5/6).

Ще одним напрямом комунікації для Є. Коновальця став Львів. Сюди після Стрілецької ради та «З'їзду відпоручників українських військових частин і організацій за кордоном» в Празі, крім І. Андруха та його групи січових стрільців, поїхали І. Даньків, В. Кучабський, М. Матчак, А. Мельник, І. Чмола, Я. Чиж та інші. Вони, мабуть, їхали з Праги як дійсні чи колишні представники української дипломатичної місії УНР, з відповідними документами, тому і особливих проблем з перебуванням у Львові в них не було.

15 серпня 1920 р. І. Чмола зі Львова написав Є. Коновальцю листа особистого характеру. Вже в листі від 19 серпня пише, що тільки цього дня зустрівся з А. Мельником. Зазначає, що «... про наших не писатиму, бо про те все Вам розкаже Андрій». Звернув увагу на те, що Василь, мабуть, Кучабський, активно взявся до роботи, тому ближчим часом приїхати не зможе. Щодо контактів львівської національної ради з Є. Петрушевичем, то вони відсутні, але більш детально розкаже А. Мельник. Про себе, то залишається на певний час у Львові, а потім поїде на схід. Листування пропонує здійснювати через «нашу пошту» до Михайла, напевно, йдеться про Матчака, який знатиме місце його перебування (Лист І. Чмоли, Течка 17/1; Лист І. Чмоли, Течка 17/2).

У Львові М. Матчак та Я. Чиж влаштувалися на роботу в Український Горожанський комітет та, інтегрувавшись у суспільно-політичні процеси, потребували від Є. Коновальця чіткішого роз'яснення декількох позицій (Ковальчук, 2010, с. 163–165). Який український державний центр підтримувати, як ставитися до більшовиків, продовжувати службу в армії УНР чи покинути? Адже, від часу переїзду з Праги до Львова військова та політична ситуація на польсько-більшовицькому фронті змінилася. Польські та українські військові сили перейшли у контрнаступ. 18 вересня Тернопіль покинув уряд ГСРР, а 21 вересня польські та українські війська перейшли на східний берег р. Збруч.

Є. Коновалець не зміг би дати однозначної відповіді на поставлені запитання, позаяк намагався зрозуміти, що відбувається, чого можна очікувати тощо. Тому М. Матчак, Я. Чиж, В. Кучабський та інші почали діяти відповідно до рішень Стрілецької ради від липня 1920 р., з'їзду старшин початку серпня 1920 р., а також військово-політичної ситуації, що утверджувалася під польською окупацією в Галичині. 24 вересня М. Матчак виклав план створення цієї організації у листі до Є. Коновальця: «СС беруться до організації українського народу. В кожній місцевості, де буде хоч один СС, повстати військова організація. В місцевості, де нема СС, віднайти відповідного молодого чоловіка і доручити йому працю. Потворити цілу гієрархію цих організацій (місцеві, повітові, окружні тощо). Провід обнімає Стрілецька рада. Завданням організацій є підготувати народ до оружно́ї боротьби в Галичині, Холмщині і Волині з поляками, на сході з большевиками. Ціллю є Соборна Самостійна Селянська Україна. Організація очевидно не може бути платною синекурою. З часом здобудемо і фонди. Точніший план організації перші накази і інструкції вже готові. Політична детальна програма буде виготовлена з часом. Це моя пропозиція щодо подальшої роботи СС. Кинути Петлюру, не оглядатися на більшовиків, нічого не робити собі з існування опереткового диктатора Петрушевича, з ніким із трупів не зв'язуватися, нікому не запродуватися, взятися до праці. Маю надію, що Ви вповні прихилитеся до моєї пропозиції» (Ковальчук, 2010, с. 169).

Із плану М. Матчака йдеться про військову організацію, без визначеної конкретної назви, в основі діяльності якої мала

бути політична програма, а колективним керівним органом – Стрілецька рада.

Більш прагматичним в оцінці стану справ з організації діяльності січових стрільців у Львові був І. Даньків. У листі від 27 вересня до Є. Коновальця пише: «Щодо інтересів ... то була стагнація а по друге не було капіталу аби можна інтерес розвинути ... если гроші будуть стягнені то тогді будем з Матчаком що небуть робити...» (Лист І. Даньківа, Течка 43/8).

Тема створення військової організації була предметом спілкування між Є. Коновальцем та І. Цьоканом, який був пов'язаний з урядом ЗУНР. 23 вересня І. Цьокан, перебуваючи в Ужгороді, через листівку, надіслану до Праги, запитував Є. Коновальця про результат поїздки А. Мельника до Львова. Окрім того, інформував про справу, яку вони обговорювали у Відні та «... котру конче треба ввести в життя». Йшлося про те, що в таборах для інтернованих, які він об'їжджає, позитивно ставляться до цієї справи. Тому просив аби Є. Коновалець написав про час та місце майбутньої зустрічі (Лист І. Цьокана, Течка 28/1).

Уже в листі від 2 листопада з Ужгорода І. Цьокан конкретизує, про яку справу йдеться. Зокрема, пише: «В справі організації УСС і взагалі військової організації я відніс се до Диктатури в цілі засягнення думки уряду в тій справі». В уряді І. Цьокана повідомили, що жодне питання без Є. Петрушевича не вирішується. Проте він вважає, що в середовищі диктатора є прихильники цієї справи. Також для цієї справи подав уряду запит на 20 тис. чеських корон. На думку І. Цьокана, незалежно від рішення уряду «...діло треба роботи», адже прихильників створення військової організації є достатньо. Далі, просить Є. Коновальця передати статут «Стрілецької ради» через д-р Підляшецького, який наступного тижня має приїхати до нього в Ужгород, а також написати думку про С. Петлюру, його політику і «... евентуальну участі Галичини в його військові акції». Насамкінець І. Цьокан запитує про А. Мельника, «СС» в Галичині та передав вітання К. Воевідці (Лист І. Цьокана, Течка 28/2).

Висновки. Отже, питання створення нової військової організації для продовження боротьби за відродження української державності присутнє в перші місяці діяльності Є. Коновальця після дистанціювання від армії УНР. Однак головна увага зо-

середжена на спілкуванні з ключовими старшинами січових стрільців, які перебували як інтерновані, продовжували служити в армії УНР або повернулися у Галичину. Паралельно Є. Коновалець намагається зрозуміти політичні процеси, до яких були втягнені державні сили УНР та ЗУНР. Це дасть змогу через рік представити дієву силу для подальшої національно-визвольної боротьби, а не загубитися за чварами між українськими військово-політичними силами.

Джерела та література

- Дарованець, О.** (2007). *Організаційні початки УВО та формування її структури (1920–1922)*, 11, 5–60.
- Дорошко, М.** (2008). *Номенклатура: керівна верхівка Радянської України (1917–1938 рр.)* (с. 174). Київ: Ніка-Центр.
- Думин, О.** (1938). 5-та Херсонська стрілецька дивізія та її перехід на Закарпаття в серпні 1920 р. *За державність*, 9, 89–91. Варшава. 3 українського життя на чужині. (1920, 16 жовтня). *Воля*, 4 (3), р. 165.
- Ковальчук, М.** (2010). *На чолі Січових Стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917–1921 рр.* Київ.
- Коновалець, Є.** (2002). *Причинки до історії української революції*. Львів.
- Кучерук, О.** (2002). Протокол засідання Стрілецької ради 10–12 вересня 1921. *Воєнна історія*, 1, 138.
- Лист В. Беня. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця № 307/19*. Течка 6/3.
- Лист В. Беня. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця № 307/19*. Течка 6/4.
- Лист І. Даньківа. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця № 307/19*. Течка 43/8.
- Лист І. Чмоли. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця № 307/19*. Течка 17/1.
- Лист І. Чмоли. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця № 307/19*. Течка 17/2.
- Лист І. Цьокана. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця № 307/19*. Течка 28/1.
- Лист І. Цьокана. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця № 307/19*. Течка 28/1.
- Лист М. Талпаша. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця № 307/19*. Течка 5/3.
- Лист М. Талпаша. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця № 307/19*. Течка 5/5.

- Лист М. Талпаша. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця* № 307/19. Течка 5/7.
- Лист М. Талпаша. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця* № 307/19. Течка 5/6.
- Лист П. Дідушка. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця* № 307/19. Течка 9/1.
- Лист П. Дідушка. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця* № 307/19. Течка 9/3.
- Лист П. Дідушка. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця* № 307/19. Течка 9/8.
- Лист П. Дідушка. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця* № 307/19. Течка 9/2.
- Лист П. Дідушка. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця* № 307/19. Течка 9/6.
- Лист Ю. Отмарштейна. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця* № 307/19. Течка 3/2.
- Лист Ю. Отмарштейна. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця* № 307/19. Течка 3/3.
- Лист Ю. Отмарштейна. Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Канада). *Архіви. Фонд Євгена Коновальця* № 307/19. Течка 3/1.
- Сливка, Ю.** (Ред.). (1989). *Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною* (с. 55). Київ: Наукова думка.
- Хома, І.** (2018). Євген Коновалець у Луцькому таборі для інтернованих (грудень 1919 – березень 1920 рр.). *Історико-культурні студії*, 5 (1), 43–46.
- Хома, І.** (2019). Останні місяці служби Є. Коновальця в армії УНР. *European philosophical and historical discourse*, 5 (1), 40–47. Centralne Archiwum Wojskowe, Warszawa-Rembertów.

References

- Darovanets, O.** (2007). *Orhanizatsiini pochatky UVO ta formuvannia yii struktury (1920–1922) [Organizational beginnings of UVO and formation of its structure (1920–1922)]*. 11, 5–60 [in Ukrainian].
- Doroshko, M.** (2008). *Nomenklatura: kerivna verkhivka Radianskoi Ukrainy (1917–1938 rr.) [Nomenclature: the ruling top of Soviet Ukraine (1917–1938 years)]*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Dumyn, O.** (1938). 5-ta Khersonska striletska dyviziia ta yii perekhid na Zakarpattia v serpni 1920 r. [5th Kherson rifle division and its transition to Zakarpattia in August 1920]. *Za derzhavnist – For Statehood*, 9, 89–91. Varshava [in Ukrainian].

- Z ukraïnskoho zhyttia na chuzhyni [From Ukrainian life abroad]. (1920, October 16). *Volia – Liberty*, 4 (3), 165 [in Ukrainian].
- Kovalchuk, M.** (2010). *Na choli Sichovykh Striltsiv. Viiskovo-politychna diïalnist Yevhena Konovaltsia v 1917–1921 rr.* [At the head of the Sichovykh Striltsiv. Military-political activity of Yevhen Konovalts in 1917–1921]. Kyiv [in Ukrainian].
- Konovalts, Ye.** (2002). *Prychynky do istorii ukrainskoi revoliutsii* [Reasons for the history of the Ukrainian revolution]. Lviv [in Ukrainian].
- Kucheruk, O.** (2002). Protokol zasidannia Striletskoi rady 10–12 veresnia 1921. *Voïenna istoriia – Military history*, 1, 138 [in Ukrainian].
- Lyst M. Talpasha. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter M. Talpash. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation № 307/19*. Techka 5/3 [in Ukrainian].
- Lyst M. Talpasha. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter M. Talpash. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation № 307/19*. Techka 5/5 [in Ukrainian].
- Lyst Yu. Otmarshsteina. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter Yu. Otmarshstein. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation № 307/19*. Techka 3/2 [in Ukrainian].
- Lyst Yu. Otmarshsteina. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter Yu. Otmarshstein. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation № 307/19*. Techka 3/3 [in Ukrainian].
- Lyst M. Talpasha. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter M. Talpash. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation № 307/19*. Techka 5/7 [in Ukrainian].
- Lyst Yu. Otmarshsteina. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter Yu. Otmarshstein. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation № 307/19*. Techka 3/1 [in Ukrainian].
- Lyst V. Benia. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter B. Ben. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation № 307/19*. Techka 6/3 [in Ukrainian].

- Lyst V. Benia. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter B. Ben. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation* № 307/19. Techka 6/4 [in Ukrainian].
- Lyst P. Didushka. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter P. Didushko. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation* № 307/19. Techka 9/1 [in Ukrainian].
- Lyst P. Didushka. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter P. Didushko. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation* № 307/19. Techka 9/3 [in Ukrainian].
- Lyst P. Didushka. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter P. Didushko. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation* № 307/19. Techka 9/8 [in Ukrainian].
- Lyst P. Didushka. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter P. Didushko. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation* № 307/19. Techka 9/2 [in Ukrainian].
- Lyst P. Didushka. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter P. Didushko. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation* № 307/19. Techka 9/6 [in Ukrainian].
- Lyst I. Chmoly. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter I. Chmola. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation* № 307/19. Techka 17/1 [in Ukrainian].
- Lyst I. Chmoly. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter I. Chmola. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation* № 307/19. Techka 17/2 [in Ukrainian].
- Lyst M. Talpasha. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter M. Talpash. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation* № 307/19. Techka 5/6 [in Ukrainian].
- Lyst I. Dankiva. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada). [Letter I. Dankiv. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalts Foundation* № 307/19. Techka 43/8 [in Ukrainian].

- Lyst I. Tsokana. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada) [Letter I. Tsokan. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalets Foundation* № 307/19. Techka 28/1 [in Ukrainian].
- Lyst I. Tsokana. Oseredok ukrainskoi kultury i osvity (Vinnipeg, Kanada) [Letter I. Tsokan. The Ukrainian Culture and Education Center (Winnipeg, Canada)]. *Arkhivy. Fond Yevhena Konovaltsia – Archives Yevhen Konovalets Foundation* № 307/19. Techka 28/1 [in Ukrainian].
- Slyvka, Yu.** (Ed.). (1989). *Vozziednannia zakhidnoukrainskykh zemel z Radianskoiu Ukrainoiu [Unification of Western Ukrainian lands with Soviet Ukraine]*. (p. 55). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Khoma, I.** (2018). Yevhen Konovalets u Lutskomu tabori dlia internovanykh (hruden 1919 – berezen 1920 rr.) [Yevgen Konovalets in the Lutsk camp for the internists (December 1919 – March 1920)]. *Istoryko-kulturni studii – Historical and Cultural Studies*, 5 (1), 43–46 [in Ukrainian].
- Khoma, I.** (2019). Ostanni misiatsi sluzhby Ye. Konovaltsia v armii UNR [Latest months of Ye. Konovaltsii's service in the armed forces of the Ukrainian people's republic]. *European philosophical and historical discourse*, 5 (1), 40–47 [in Ukrainian].
- Centralne Archiwum Wojskowe, Warszawa-Rembertów [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 10.11.2019